

GAZİANTEP’TE SİVİL TOPLUM: GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SÜREKLİLİKLER

Özkan YILDIZ*
ORCID: 0000-0001-7579-8369

Öz

Gaziantep, Güneydoğu Anadolu’da tarihi, ekonomisi, sosyolojisi açısından özgün bir şehirdir. Ekonomik göstergelerde, Türkiye ortalamasının üstündedir. Bu nedenle, yoğun iç göç almaktadır. Kültürel ve sosyolojik açıdan kozmopolit bir özelliğe sahiptir. Geçmiş dönemlerde de gayrimüslim toplulukların bir arada uzun yıllar yaşadıkları görülmektedir. İmparatorluk zamanında toplum üzerinde dinin (İslam) yoğun baskısı vardır. Kentin toplumsal örgütlenişinde ve gündelik yaşamında dinin ve geleneksel unsurların baskın izleri hala görülmektedir. Bu makalede, kentin sivil toplum yaşamında geçişlilikler/süreklilikler “sosyolojik” açıdan konu edinmektedir. Kentin sivil toplum hayatına rengini veren dinamikler eleştirel analize tabi tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gaziantep, Gündelik Yaşam, Sivil Toplum

The Civil Society in Gaziantep: Continuities from Past to Present

Abstract

Gaziantep is a unique city in terms of history, economics and sociology in South-eastern Anatolia. Its economic indicators are above the ones of overall of Turkey. Therefore, it is the destination of a dense internal migration. It has a cosmopolitan feature in terms of its culture and sociology. It is seen that non-Muslim communities had co-habited for a long time in the past eras. In the age of Empire, there had been a huge religious (Islamic) pressure upon the society. These dominative marks of religious and traditional elements are still observed in social organization and everyday life of the city. In this essay, transitiveness/continuity in civil social life of city is “sociologically” raised. The dynamics which enliven the civil social life of city are critically analysed.

Keywords: Gaziantep, Everyday life, Civil society.

---

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fak. Sosyoloji Bölümü, drozkanyildiz@yahoo.com
Makale Gönderim Tarihi: 02.10.2018, Kabul Tarihi: 08.11.2018

Son yıllarda şehirlerin geçmişlerinden bugününe, bir tarz 'nevi şahsına münhasır yapıları' üzerine interdisipliner çalışmalar, kitaplar, derlemeler, gazete yazı dizilerinde çarpıcı bir artış gözlenmektedir. Bilhassa çalışmalarda veya derlemelerde kentin kimliğini biçimlendiren tarih, ekonomi, arkeoloji, antropoloji ve de gastronomi konulu yazılar daha bir dikkat çekmektedir. Geçmiş ve bugünü anlamaya dair yazılan ve çizilenin oluşturduğu 'külliyyat' bir bakımdan da o kentin imgesini veya sosyal temsilini inşa etmekte ve bu imge yeniden üretilmektedir. Anadolu'da bazı kentler vardır ki içinde buldukları bölgede geçmişten günümüze ürettikleriyle müstesna kimlik oluşturmakta ve bu kimlikle ilintili 'imgesi' de yurt içinde ve yurt dışında kendisinden sıkça söz ettirmektedir. İşte Gaziantep de böyle kadim şehirlerden birisidir.

Kentin Kısa Tarihsel Geçmiş Üzerine

Kentin Hitit öncesi dönemde, merkezi 'Tilmen Höyük' olan büyük bir devlete ev sahipliği yaptığını, Sakçagözü, Zincirli, Yesemek bölgesinde yapılan kazılarda, M.Ö. 1800-1700 yılları arasında, bu bölgede, 20 küçük krallıktan oluşan bir büyük devletin var olduğunu ve halkının da İran'dan gelen Hurriler olduğu öne sürülmektedir. Daha sonraları ise Hitit, Asur, Pers, Medler bölgede hâkimiyet kurduktan sonra, M.Ö 1900'da kent, Büyük Roma İmparatorluğu topraklarına katılmış, Bizans İmparatorluğunun sınır vilayeti olmuştur. Arap ordularının bölgeyi fethi sonucunda, Harun Reşit döneminde, kent kesin olarak İslam topraklarında kalmıştır. XI. yüzyıldan itibaren bölge Selçuklular tarafından istila edilmiş ve böylece Türkmenlerin bölgeye yerleşimi hızlanmıştır. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında kent Osmanlı topraklarına katılmıştır (Çukurova, 1999: 18). Gaziantep'in içinde bulunduğu bölge tarihsel süreç içinde çok farklı etnik ve dini gruba ev sahipliği yapmış ve bunun sonucunda da bu gruplar arasında kültürel etkileşimler ve kaynaşmalar yaşanmıştır.

Kentin Osmanlı Geçmiş: Kozmopolit Yapı

Osmanlı döneminde de Halep ilinin kazası olan Gaziantep, 'kozmpolit' bir yapıya sahipti. Ermeniler, Yahudiler, Araplar ve Koptikler şehir nüfusunun önemli bir yüzdesini oluşturmaktaydı. Bugün hala kentte farklı kimlik gruplarının ekonomik ve kültürel izlerini görmek mümkündür. Kentin sanayi ve ticaret kimliğinin arka planında geçmişteki kozmopolitliğinin kayda değer etkisi görülmektedir.

Gaziantep XVI. yüzyılda Osmanlı topraklarına katılmış ve kozmopolit etnik yapısıyla XX. yüzyıla kadar Halep iline bağlı Türkçe konuşulan bir kaza olma varlığını sürdürmüştür. Bu dönemin sosyal ve demografik yapısına ışık tutan en önemli kaynak "Halep Salnameleri"ndeki Antep kazasına ait bölümler oluşturmaktadır. 1800'lü yılların ortasında kentte Müslüman nüfusun görece artmakta olduğu gözlenmektedir. Kentte yaşayan hanelerin dağılımı şu şekilde olmuştur; 8907 Müslüman, 1027 Hıristiyan, 67 Musevi hanedir. XX. yüzyıl

başlarında şehrin kompozisyonuna bakıldığında, kentte 40 cami, 220 mescit, 25 medrese, 16 tekke, 8 kilise, 1 havra, 42 okul, 14 hamam, 2849 dükkân, 32 han, 4 bedesten, 24 değirmen, 2000 kumaş tezgâhı, 16 tabakhane, 14 meyhane, 60 kahvehane, 50 boyahane, 10 sabunhane, 10 masara, 2 hastane görülmektedir” (Çukurova, 1999: 26).

Ünlü seyyah Evliya Çelebi 17. Yüzyılda Gaziantep’i gezmiş ve şu notları almıştır: “Ayıntab kenti tümüyle 32 mahalledir. 8067 toprak ve kireç örtülü, bayındır, bakımlı, yüksek saraysı evleri vardır. Tümüyle 140 mihraplı yoğun cemaate sahip Arasta Meydanı’ndaki Boyacıoğlu Camii ve Çarşı içindeki Tahtalı Cami, sanatlı, ferah, büyük kubbeli ve görkemli yapılardır. Ayıntab’taki 300’ü aşkın sarayın özel hamamı vardır. Tümüyle 3900 dükkanlı büyük bir çarşıya açık arttırma satış yapan pazarlara sahiptir. İki bedesteni, çarşısı ve saraçhanesi üstleri örtülü kargir, sağlam, sıra düzeni içinde, süslü dükkânlardır” (Başgelen, 1999).

Kentin Sanayi ve Ticaret Hacmi: Göçün Çekim Nedeni

Gaziantep nüfus yönünden bulunduğu bölge illeri arasında ilk sırada gelmektedir. Kentin hem kendi kırsalından hem de civarında bulunduğu yakın illerden yoğun göç akınına maruz kaldığı görülmektedir. Kentin merkez ilçeleri olan Şahinbey ve Şehitkâmil’in etrafını çeper gibi saran gecekondu semtleri şehrin kentleşme/kentilleşme yapısını etkilemiştir. Tarafımdan yapılan araştırmaların bulguları söz konusu ilçelerde kontrolsüz göç ve çarpık kentleşmenin ortaya çıkardığı sosyal olumsuzlukları çeşitli boyutlarıyla ortaya koymaktadır (Yıldız, 2012 & 2013 & 2014).

Gaziantep, ticaret yollarının kavşağında bulunması, kendine özgü girişimci sınıfı, coğrafi konumuyla günümüzde de bulunduğu coğrafi aksta ‘çekim merkezi’ olma özelliğini korumaktadır. Kent, Ayata’nın (2004) ifadesiyle “son yirmi yılda Türkiye’de yaşanan yeni sanayileşme dalgasının en önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır. Tarih boyunca bölgede önemli ticaret ve geleneksel imalat merkezi işlevi gören Gaziantep, 1980’lerden itibaren sanayi üretiminde bir atılım yapmış ve bölgenin en önemli sanayi ve ticaret merkezi haline gelmiştir”. 1980’li yılların sonu ve özellikle de 1990’lı yıllarda içinde Kayseri, Denizli, Maraş ve Çorum gibi illerin sanayide gösterdiği başarısını anlatmak için medyada popüler bir kavram olarak dolanımaya giren ‘Anadolu Kaplanları’ tabiri Gaziantep için de kullanılmaya başlanmıştır.

Ekonomik göstergelerde Türkiye ortalamasının bir hayli üstünde olan Gaziantep, eğitim ve merkezi sınavlardaki konumuyla Türkiye ortalamasının bir hayli altında kalmaktadır. Kentin ekonomik düzeyi ile eğitim düzeyi arasındaki boşluğu kültür sosyologu olan Ogburn’a ait ‘kültürel gecikme’ kavramıyla açıklanabilir. Ogburn toplumlarında teknolojiyle ideolojinin değişim hızının farklı olduğunu, bu nedenle aralarında bir gecikme/boşluk olduğunu savunur. Gaziantep için de bir yanda çok güçlü sanayi ve ticaret, diğer yanda, zayıf

durumda bulunan eğitim, kültür ve sanat ciddi bir kültürel boşluk ya da paradoks oluşturmaktadır. Bu konuda kentte tarafımdan (Yıldız, 2014) yapılan kapsamlı çalışmaya bakılabilir.

Gaziantep ili kentleşme oranı, yıllık nüfus artış hızı ve sanayi iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranı bakımından hem bulunduğu bölgenin hem de Türkiye ortalamasının üstündedir. Kent, nüfusu, ekonomik yapısı, turizm potansiyeli ve büyükşehir statüsü ile dinamik bir şehir görünümündedir. İlde özellikle tekstil ve gıda sanayileri gelişmiştir. Coğrafi yönden GAP'ın, giriş kapısı, sanayisi ve ticari hacmi ile de GAP kalkınmasında temel teşkil eden Gaziantep, ekonomik yönden çevresindeki 18 ili etkisi altında tutmaktadır (Öztürk, 2011: 50-51). Başta tekstil (iplik, kumaş boyama, halı vb.) olmak üzere, gıda, kimya-plastik, metal-makine, otomotiv ve inşaat yan sanayi, orman-ağaç işleme gibi iş kollarıyla küresel rekabete açılmış ve bölgenin ihracat üssü konumundadır.

Gaziantep'te Sivil Toplumun İzdüşümleri

Sivil toplum ve onu temsil eden örgütler/kurumlar/kuruluşlar bir kentin anatomisinde siyasal yapı, toplum ve birey ilişkilerinin çözümlenmesinde 'analitik' işlev görmektedir. Devletin dışında özerk bir alanı işgal etmesi düşünülen kuruluşların elbette varlığı kadar onların sivilite derecesi ilk planda üzerinde durulması gereken husustur.

Sivil toplumun ne olduğu, ondan ne anlaşılması gerektiği noktasında farklı yaklaşımlar mevcuttur. Yaklaşım farklılıklarına rağmen Batıda 'sivil toplum' denildiğinde, belirli ilke ve değerlere üstü örtük gönderim vardır. Bunlar içinde 'çoğulculuk', 'tolerans', 'özerklik', 'gönüllülük', ve 'katılımcılık' öne çıkan sivil toplum ilkeleri veya değerleridir. Elbette bu ilkeler demokratik yaşamın ortak değerlerine de işaret etmektedir. Bu nedenle sivil toplumun demokrasinin meşruiyet zeminini oluşturması söz konusu değerlerin varlığıyla mümkündür. Başka bir açıdan, sivil toplum örgütleri, demokrasi kültürünü besleyen sivil değerlerin toplumda kurumsallaşmasını desteklerler. Batı toplum kültüründe yurttaşlar sivil toplum örgütlerine gönüllü katılır, bireysel çıkarın ötesinde toplumsal çıkarı düşünme ihtiyacı hissederler. Sivil toplumun çoğulluğu birlikte yaşama kültürünün oluşmasına katkıda bulunur. Sivil toplum örgütleri, demokratik çoğulcu toplumlarda, barışçıl kültürün oluşumunda önemli roller üstlenir. Barışçıl kültürün oluşumunda sivil toplum, devletin eylemlerinin denetlenmesi yoluyla topluma devlet karşısında korunma sağlar.

Genelde Doğu'nun 'patrimonyal' toplumlarında, özeldede Osmanlı'da sivil toplumun varlığı ve devletle ilişkisi elbette Batı toplumlarından çok farklıdır. Hatta Cumhuriyete geçişte de bu farklılığını muhafaza etmeyi başarmıştır. Kuşkusuz bu farklılığın çok boyutlu siyasal, toplumsal ve kültürel nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerin başında din olarak İslamiyet gelmektedir. Ernest Gellner İslamiyet'in diğer semavi dinler içinde özgün bir din olduğunu,

Türkiye'nin de İslam ülkeleri arasında özgün bir konumu olduğunu iddia eder. Çünkü Gellner'a göre modern Türkiye deneyiminde hem İslam hem de laiklik başarılı bir biçimde bir arada durmaktadır. Bu özgün yönüyle Türkiye'nin diğer Müslüman toplumlar için 'rol model' ülke olduğunu/olacağını yazar savunur. Oysa Gellner'in bu yaklaşımının günümüz Türkiye'sinin gerçekleri baz alındığında sorgulanması gerektiği ortadır. Elbette bu konu başka bir tartışmanın konusu olarak ele alınabilir.

Osmanlı deneyiminde sivil toplum devlet karşısında özerkliğini korumuş bir alan değildir. Bu dönemde sivil toplum alanını işgal eden örgütler her daim yüzünü devlete dönmüşlerdir. Özerkliğini sağlayamamış, merkezi otoritenin ideolojik yörüngesine girmiş sivil yapıların alternatif söylemler üretmesi elbette beklenemez. Osmanlıda sivil toplum unsurları neyse o dönemin Gaziantep kente yaşamında da onları görmek olanaklıdır. Bu alanda sivil toplumu temsil eden en önemli kuruluşlar 'vakıflar' olarak dikkat çekmektedir. Vakıf geleneğinin içinde de bugünkü anlamda diğerkamalık (öteki için bir şey yapma) unsuru bulunmaktadır. Seyyar (2014: 180) "*21. Yüzyılın Sosyal Sorunlarının Çözümünde Yerel STK'ların Yeni Roller: Gaziantep'teki Vakıfların Sosyal Politika Potansiyeli*" isimli makalesinde vakıfların sosyal politika alanındaki fonksiyonuna vurgu yapmaktadır. "Herhangi bir maddi karşılık beklemeksizin, belirli sosyal amaçlar uğruna ve (ya) başkalarının sosyal sorunlarına çözüm üretmek maksadıyla gönüllü olarak bir araya gelen sosyal sorumlu insanların meydana getirdikleri STK'lar (vakıflar) ise, bazen devletten daha etkili bir şekilde sosyal politika aktörü olarak rol alabilmektedir. Sivil sosyal politika aktörleri, bir dinamik güç olarak muhtaç olan belirli sosyal grupların refah ve saadetlerini temin etmek maksadıyla çeşitli sosyal projeleri hayata geçirirken ağırlıklı olarak kendi kaynaklarını kullanmaktadır".

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tevarüs eden vakıf şemsiyesi altında "arasta-bedestenler (pasajlar ve çarşılar), imarethaneler, bimarhaneler (akıl hastaneleri), hastaneler, hamamlar, hanlar, kervansaraylar, çeşmeler, sebiller, kütüphaneler, medreseler, mektepler ve benzeri yardım ve eğitim kurumları bulunuyordu. Tüm bu kurumlar ülkenin gelişmişlik ve refah düzeyini gösteren eğitim, kültür, bayındırlık, sağlık ve sosyal yardım hizmetlerini ifa ediyordu. Osmanlı döneminde vakıfların el atmadığı saha yok gibidir. Çevrenin temizlenmesi, kuş evlerinin yapılması, fakirlere, dullara, öksüzlere borçlulara para yardımı yapılması, öğrencilere elbise, yemek, barınma yeri temin edilmesi, evlenecek fakir kızlara çeyizlik hazırlanması vb. vakıf hizmetleri arasındadır".

Osmanlı sistemi içinde köklerini İslam Hukuku'ndan alan vakıflar, birer kamu kurumu olarak devlet kuruluşları içinde düzenlenmişti. Osmanlı döneminde vakıfların gelişmesinde en önemli husus vakıfların bir devlet politikası olarak çok yönlü teşvik edilmesidir. Osmanlı'da olduğu gibi Gaziantep'te de zengin bir vakıf hayatının olduğu görülmektedir. 1536 tarihli 'Osmanlı Tahrir Defteri' şehrin toplumsal ve kültürel hayatına ilişkin önemli

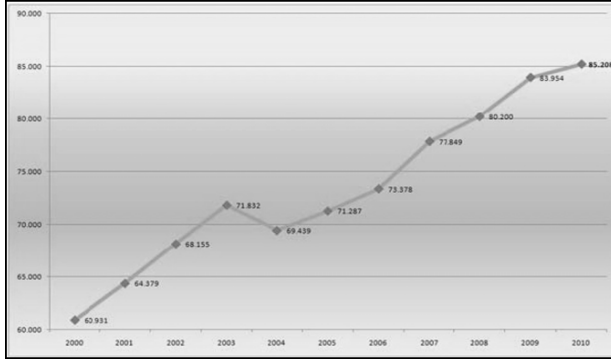
bilgiler vermektedir. Bu dönemde bulunduğu bölgenin en kalabalık şehri olan Gaziantep hem kozmopolit yönü hem de sahip olduğu kültür varlıklarıyla dikkat çekmektedir. Bu dönemde çok sayıda cami, medrese, mescit, medrese zaviye ve buk'a vardır. Bu eserler de genelde vakıf müesseseleridir. Cami, medrese zaviye gibi yerler inşa ettirenler bu yerlere gelirli gayri menkuller de vakfederek buralardaki hizmetlerin devam etmesini sağlamışlardır. Ayrıca hayır sahibi kimselerin yaptıkları vakıflarla da bu gelirler giderek artmıştır. Vakıf gelirleri yoluyla görevlilerin maaşları hayır işleri masrafları ve diğer masraflar karşılanmaktadır (Yavuz, 1999). Sivil toplumun temel tanımlayıcı ilkesi olarak devletten özerk olma (otonom) hali ilkesi bağlamında vakıf unsurlarının adeta günümüzün sosyal hizmet tedarikçisi merkezler olarak rol üstlendiği görülmektedir. Yani apolitik bir yapılar olarak otonomilerini devlete karşı korumaları, devletin yapamadığı ya da uzanamadığı kör noktaları görmeleri kayda değerdir.

Yine bu dönemde devletin ileri gelenlerinin (sultan, âlim, servet sahibi kişiler vb) medreseler yaptırmış ve bu medreselere ait çeşitli idari hukuki ve mali hükümlerin yer aldığı bir vakfiye düzelterek tesislerin devamlılığını teminat altına almıştır (Tekindağ, 1973). Bedrettin Aynî'ye göre (Çınar, 1999) XIV-XV. yüzyılda şehirde 9 cami, 120 mescit, 20 hamam ve 15 medresenin bulunduğu ve birçok ilim adamının bu şehirde toplanmış olmasından dolayı da şehre 'Küçük Buhara' denildiğini kaydetmiştir. Osmanlı'da olduğu gibi Gaziantep'te kurulmuş Mevlevihane de şehrin dini-sosyal hayatında önemli tesirlerde bulunmuştur. Ünlü Türk düşünür ve mutasavvıfı Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin (1207-1273) mistik anlayışında kaynaklanan bir akım olan Mevlevilik XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde bir tarikat haline gelmiş, Anadolu'nun bir çok yöresinde Mevlevi dergâhları yoluyla taraftar toplamıştır. Antep'in dini ve sosyo-kültürel hayatında önemli bir yeri olan Antep (Ayıntab) Mevlevihanesi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük Mevlevi tekkesi olup kervan yolları kavşağında yer aldığından bir menzil zaviyesi niteliğini taşımaktaydı. Mevleviler bu Mevlevihaneyi tarih boyunca Anadolu'dan Irak ve Hicaz'a giderken bir konaklama menzili olarak kullanmışlardır.

Gaziantep'te geçmişte vakıf müesseseleri olarak görülen dini kurumlarının otonom bir yapıda olmadıkları söylenebilir. "Dernekleşme ve Din: Gaziantep Örneği" adlı doktora tezinde Erol Erkan (2012), 2010 yılı Gaziantep İl Dernekler Müdürlüğü'nün verilerini baz alarak Gaziantep'teki derneklerin türlerine göre dağılımında 'dini dernek' türünde olanların ilk sırada geldiğini belirtmektedir. Dini dernekler içinde de 'cami yaptırma ve yaşatma dernekleri' başı çekmektedir. Dolayısıyla geçmişte olduğu gibi günümüzde de Gaziantep'te toplumun örgütlenişinde dini amaçlı oluşumların varlığını farklı yapılar içinde de olsa devam ettirdiği söylenebilir. Dini amaçlı derneklerin çağdaş/batılı anlamda özgür ve özerk yurttaş nosyonunu kendi bünyesinde ne ölçüde taşıdığı; kentin çok kültürlü demokratik yaşamına ne ölçüde katkı sağladığı tartışmaya açık bir konudur.

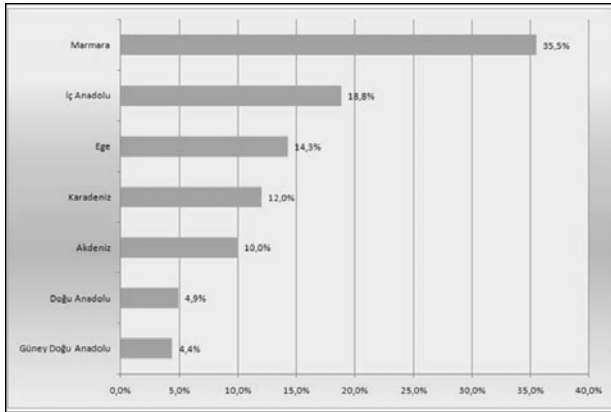
Sivil Toplum Unsurları

Türkiye'de sivil toplum alanında yer alan yapılar içinde ilk sırada dernekler gelmektedir. Aşağıdaki grafik Türkiye'de derneklerin yıllar itibarıyla artışını göstermektedir. Dikkat edilirse, dernek sayılarında çok ciddi artışlar izlenmektedir. Bu artış, kamusal alanda sivil toplum yapılarının yoğunlaşması olarak gözlense de, bu yoğunlaşmanın demokrasinin pekişmesine, yurttaş bilinci/farkındalığına ve çoğulcu yaşamın demokratik ruhuna ne ölçüde katkı sağladığı kuşkuludur.

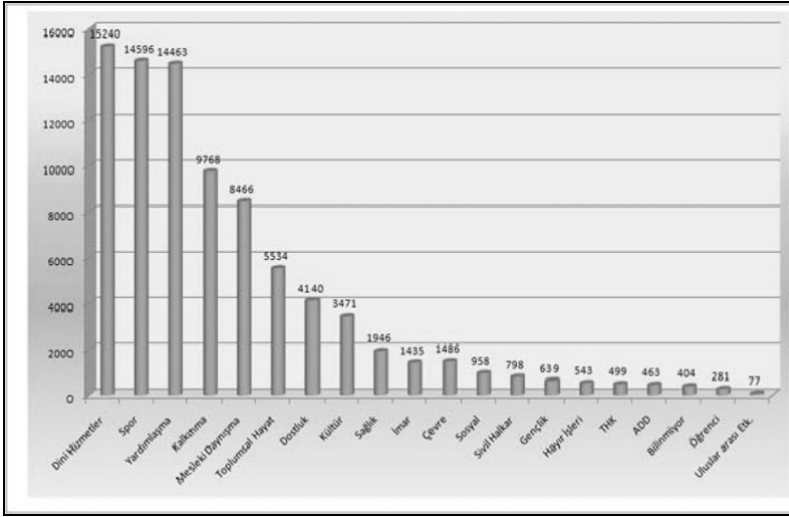
Grafik 1: Türkiye'de Yıllara Göre Faal Dernek Sayıları

Aşağıdaki grafik Türkiye'de derneklerin bölgelere göre dağılımını göstermektedir. Türkiye'de derneklerin en çok olduğu bölge Marmara bölgesiyken en az olan bölge Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Derneklerin bölgelere göre sayısı ile bölgelerin gelişmişlik seviyesi arasında pozitif bir bağlantı olduğu görülmektedir.

Grafik 2: Derneklerin Bölgelere Göre Dağılımı

Derneklerin türleri ve yaptıkları çalışmalar demokratik toplumun güçlenmesi' açısından daha kritik öneme sahiptir. Türkiye'de dini nitelikli derneklerin sayı/oran yönünden ilk sırada çıkması kuşkusuz sivil toplum değerleri açısından analiz edilebilir. Dini değerler ile sivil değerler arasındaki örüntünün çözümlenmesi Türkiye'de din-devlet-toplum ilişkilerinin demokratikleşmesi açısından önem arz etmektedir. Dinsel grupların gerek devletle gerekse de demokrasi değerleriyle ilişkisinde çok ciddi ihtilaflar yaşayabilmektedir.

Grafik 3: Faal Derneklerin Türlerine Göre Dağılımı

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı

Türkiye'deki sivil toplumun yapısı ve dinamikleri ışığında Gaziantep'teki sivil toplum yaşamına bakılabilir. Bu bakımdan aşağıdaki tablo, Gaziantep'te derneklerin ilçelere göre dağılımını göstermektedir.

Tablo 1: Gaziantep'te İlçelere Göre Derneklerin Sayı ve Oranları

İlçeler	Sayı	%
Şahinbey	428	44,07
Şehitkâmil	391	40,26
Nizip	68	7,0
İslahiye	40	4,11
Oğuzeli	16	1,6
Nurdağı	11	1,13
Araban	9	0,92
Karkamış	5	0,51
Yavuzeli	3	0,3
Toplam	971	100,00

Tablo 2: Gaziantep'teki Dernek Türleriyle İlgili Durum

Dernek Türleri	Sayı	%
Dini	188	19,36
Spor	168	17,3
Meslek	162	16,68
Eğitim	124	12,77
Hemşehri	98	10,09
Kültür	74	7,62
Yardım	49	5,04
Sağlık	47	4,84
Hak ve özgürlükler	26	2,67
Çevre	12	1,23
Kadın	9	0,92
Rotary	5	0,51
Lions	3	0,3
Rotoract	2	0,2
Bilinçlendirme	2	0,2
Cocuk	1	0,1
Tarım	1	0,1
Toplam	971	100,0

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı

Gaziantep'te sivil toplum örgütlerinin türlerine bakıldığında Türkiye'dekine sivil toplum yapısına benzer özellik göstermektedir. Dini ve spor amaçlı derneklerin ilk sırada geldiği görülmektedir. Sivil toplum yapıları pasif edilgen konumda bulunan bireyleri aktif etkin özne konumuna getirdiklerinde demokrasinin vurucu gücü olabilir. O nedenle kent toplumlarına özgü bir karakter taşıması için gruplar arasındaki yatay ilişkinin varlığı önemlidir. Gaziantep'te nüfus oranıyla sivil topluma üyelik arasında belirgin bir açık söz konusudur. Ayrıca her sivil toplum örgütünün varlığı otomatikman demokrasi projesine hizmet edemez. Kimi sivil toplum unsurları zamanın farklı noktalarında demokrasinin ideal ve değerlerine çekimsiz kalabilecekleri gibi negatif etkide de bulunabilirler.

Tablo 3: Gaziantep ilçelerindeki Dernek Türleriyle İlgili Durum

	Şahinbey S	%	Şehitkâmil S	%	Nizip S	%	İslâhiye S	%	Oğuzeli S	%	Nurdağı S	%	Araban S	%	Karkamış S	%	Yavuzeli S	%	Toplam S	%
Dini	93	9,57	65	6,69	10	1,02	9	0,92	6	0,6	1	0,1	3	0,3	1	0,1	-	-	188	19,36
Spor	81	8,34	67	6,9	8	0,82	7	0,72	-	-	2	0,2	2	0,2	1	0,1	-	-	168	17,3
Meslek	53	5,45	82	8,44	17	1,75	5	0,51	1	0,1	2	0,2	1	0,1	1	0,1	-	-	162	16,68
Eğitim	45	4,63	50	5,14	13	1,33	8	0,82	4	0,4	2	0,2	1	0,1	-	-	1	0,1	124	12,77
Hemşehri	46	7,73	41	4,22	6	0,61	1	0,1	2	0,2	-	-	2	0,2	-	-	-	-	98	10,09
Kültür	43	4,42	23	2,36	3	0,3	2	0,2	-	-	1	0,1	-	-	2	0,2	-	-	74	7,62
Yardım	17	1,75	15	1,54	8	0,82	7	0,72	-	-	2	0,2	-	-	-	-	1	0,1	49	5,04
Sağlık	21	2,16	22	2,26	2	0,2	1	0,1	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	47	4,84
Hak ve ö.	15	1,54	7	0,72	2	0,2	1	0,1	-	-	1	0,1	-	-	-	-	-	-	26	2,67
Çevre	6	0,61	4	0,41	-	-	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,1	12	1,23
Kadın	5	0,51	4	0,41	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	0,92
Rotary	1	0,1	4	0,41	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	0,51
Lions	-	-	3	0,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	0,3
Rotoract	-	-	2	0,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0,2
Bilinçlen.	1	0,1	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0,2
Çocuk	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,1
Tarım	-	-	1	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,1
Toplam	428	44,07	391	40,26	68	7,0	40	4,11	16	1,6	11	1,13	9	0,92	5	0,52	3	0,3	971	100,0

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı

Tablo 4: Şahinbey Şehitkâmil'deki Dernek Türleriyle İlgili Durum

	Şahinbey		Şehitkâmil		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Dini	93	11,35	65	7,93	158	19,29
Spor	81	9,89	67	8,18	148	18,07
Meslek	53	6,47	82	10,01	135	16,48
Eğitim	45	5,49	50	6,1	95	11,59
Hemşeri	46	5,61	41	5,0	87	10,62
Kültür	43	5,25	23	2,8	66	8,05
Yardım	17	2,07	15	1,83	32	3,9
Sağlık	21	2,56	22	2,68	43	5,25
Hak ve ö.	15	1,83	7	0,85	22	2,68
Çevre	6	0,73	4	0,48	10	1,22
Kadın	5	0,61	4	0,48	9	1,09
Rotary	1	0,12	4	0,48	5	0,61
Lions	-	-	3	0,36	3	0,36
Rotoract	-	-	2	0,24	2	0,24
Bilinçlen.	1	0,12	1	0,12	2	0,24
Çocuk	1	0,12	-	-	1	0,12
Tarım	-	-	1	0,12	1	0,12
Toplam	428	52,25	391	47,74	819	100,0

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı

Tablo 5: Şahinbey ve Şehitkâmil'deki Din Dernekleri ile ilgili Durum

	Şahinbey		Şehitkâmil		Toplam	
	S	%	S	%	S	%
Cami D.	8	53,16	59	37,34	143	90,5
Kur'an K. D.	4	2,53	-	-	4	2,53
Diğer Din D.	5	3,16	6	3,79	11	6,96
Toplam	9	58,86	65	41,13	158	100,0

Kaynak: İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı

Tablo 3, 4 ve 5'ten hareketle Gaziantep'te derneklerin sayıları ve türlerine göre dağılımına bakıldığında, dini amaçlı derneklerin sayılarında dikkat çekici bir artış gözlenmektedir. Dini aktiviteler, sivil toplum sahası içinde derneklerin gönüllü faaliyetleriyle yürümektedir. Dini yaşam modern dönemde de çok canlıdır. Bu görünüm Gaziantep'in ilçeleri için de geçerlidir. Gaziantep'in Osmanlı arkaplanında gözlenen zengin ve güçlü dini yaşam cumhuriyet ve günümüzde de önemini ve ağırlığını korumaktadır.

Türkiye'de, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişle devam eden kültürel ve politik kutuplaşmaların/cephelenmenin varlığını sürdürmesi süreklilik arz etmektedir. Bu cepheleşme, toplumun her alanında görüldüğü gibi sivil toplum alanında da görülmektedir. Politik kutuplaşmanın aracısı olarak sivil toplum örgütleri örneğine Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de ve de Gaziantep'te kurulan Halkevlerini örnek verilebilir. Atatürk ilke ve inkılâplarının halk içinde yayılması, derinleşmesi ve kökleşmesi için çalışan aynı zamanda Türk kültür ve sanat yaşamına katkı sağlamak, araştırmalar yapmak, gençleri bir çatı altında toplamak, halkın eğitim seviyesini yükseltmek, onu birlik ve beraberlik için bütünleşmiş bir topluluk haline getirmek gibi fonksiyonları da ifa etmiştir. Halkevleri, Cumhuriyetin dünya görüşünü aydınlar ve yöresel önderler aracılığıyla halka götürme, yaygınlaştırma ve toplumun kültür yapısını canlandırma girişimidir. Asıl bu kurumların politik yanı Cumhuriyet Halk Partisinin bir organı gibi çalışıyor olmasıdır. Nitekim 1931'deki CHP'nin 3. Büyük kongresinde Halkevlerinin kurulmasına karar verilmiştir (bkz, Temiz, 2013). Üftade Çukurova (1999: 88) da doktora tezinde Gaziantep'teki Halkevinin çalışmalarına atıfta bulunarak, Mustafa Kemal'in 1931'de yayınladığı genelgede rejimin ilkelerini geniş bir tabana yaymak, şehirde milli birliği güçlendirmek, Atatürk inkılâplarını yerleştirmek ve bunların hayata geçirilmesini sağlamak amacıyla Halkevinin çalışmalar yaptığını belirtmiştir. Bu çalışmalar içinde okuma yazma kursları, İngilizce ve Fransızca müzik kursları, kırsal köylüye zirai eğitimler, mesleki beceriler kazandırma dikkat çeken kurslar olarak öne çıkmaktadır.

Esasında Türkiye'de sivil toplumun gelişme koşulları, Gaziantep kenti özelinde de görüldüğü gibi tarihsel ve toplumsal kültürü şekillendiren yerel dinamiklerle harmanlanarak oluşmaktadır. Dinin ve güçlü devlet geleneğinin Osmanlıda uzun yıllara dayanan hâkimiyeti Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde de devam etmiştir. Gaziantep'te dini sivil toplum gruplarının güçlü bir biçimde varlığını devam ettirmesi sosyolojik olarak düşünüldüğünde toplumun geniş kesimlerinin kendilerini ve çevrelerini dinsel kökenli bir anlayış içinde tanımlamasıyla yakından ilişkilidir.

Cumhuriyetin kurucu kadroları çağdaş, laik ve Türk milliyetine dayalı bir ulus-devlet kurma görevini bir proje olarak ön görürken bu projede sivil toplumu da de seferber etmek istiyordu. Yukarıda Halkevleri örneğinde olduğu gibi toplumun modernleşmesi/çağdaşlaşması yönünde yukarıdan aşağıya sivil toplumun gönüllü mobilizasyonu arzu edildi. Ancak bu arzular çok partili yaşama geçişle beraber yaşam felsefesinde geleneksel dinsel değerlerin egemen olduğu çoğunluğun merkeze gelmesiyle kesintiye uğradı. Bu dönemden sonra kitleler halinde yaşanan göç ve gecekondulaşma hareketi kentlerde iki kültürel grubun (çağdaşlık/laiklik yanlısı grup ile gelenekselci grup) kamusal sahada karşılaşmaları ve çatışmalı/gerilimli süreci canlı tutulmasıyla sonuçlandı. Sivil toplum örgütleri de bu çatışmalı süreçte araçsallaştırıldı. Politik kutuplaşma ve üstünlük kurma arayışları sivil toplumun gönüllü çabasıyla yeniden üretildi.

Gaziantep kent yaşamında da izleri görülen bu gerilim ve kutuplaşmanın ilerici kesimin sivil toplum kuruluşlarıyla (Halkevleri vb.) tutucu-muhafazakâr kesimin sivil toplum kuruluşları (tarikât bağlantılı cemaatler vb.) şeklinde bir düâlite yeniden üretilmekte ve canlı tutulmaktadır. Bu durum ise son tahlilde sivil toplumun siyasal/toplumsal yaşamda farklılıkların birlikte bir arada yaşaması için ortak paydalar etrafında diyaloga ve uzlaşmaya dayalı bir demokratik zemini yaratamamasıyla sonuçlanmaktadır. Siyasal alandaki yarılmının sivil toplumdaki yarılmaya eşlik etmesinin önüne geçilmesi için ivedilikle tüm karşıt grupların yeni 'toplumsal sözleşme' ekseninde anayasal yurttaşlık, hukukun üstünlüğü, çoğulcu yaşam, özgürlük, etik değerler temelinde buluşmalarını kaçınılmaz kılmaktadır.

Kaynakça

- ARMAĞAN, A., 2014, "XVII. Yüzyıl Güneydoğu Anadolu'sunun Dini-Sosyal Hayatından Kesit: Antep Mevlevihanesi". *Uluslararası Antep-Halep Vakıfları Sempozyum Bildirileri Kitabı*, Ed. İsmail Altınöz Gaziantep Üniversitesi S.139-156
- AYATA, S., 2004, "Bir Yerel Sanayi Odağı Olarak Gaziantep'te Girişimcilik, Sanayi, Kültürü ve Ekonomik Dünya İle İlişkiler", *İlhan Tekeli için Armağan Yazılar*, S.İlkin O. Tekelioğlu ve M. Güvenç. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- BAŞGELEN, N.,1999, *Dünya Kültür Mirasında Gaziantep*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- ÇINAR, H.,1999, 'Antep Şehrinde XVIII. Yüzyılda Kurulan Medreseler ve Vakıfları' *Cumhuriyetin Yetmişbeşinci Yılına Armağan*, Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları, Gaziantep.
- ÇUKUROVA, Ü., 1999, *Gaziantep'te Sosyal Yapı (1856-1950)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- ERKAN E., 2012, *Dernekleşme ve Din: Gaziantep Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- ÖZTÜRK, S., 2012, *Göç, Umut ve Gerçekler: Gaziantep İlinin İç Göç Konusunda Mevcut Durum Analizinin (Tanı Çalışmasının) Yapılması ve Strateji Belgesinin Hazırlanması Projesi*. Gaziantep: İpekyolu Kalkınma Ajansı.
- TEKİNDAĞ, Ş., 1973, 'Medrese Dönemi' *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul.
- TEMİZ, Ö., 2013, Gaziantep Halkevi Dergisi Başpınar'da Yayımlanan Ömer Asım Aksoy Yazıları, (<http://ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-10-temiz.pdf>)
- SEYYAR, A., 2014, "21. Yüzyılın Sosyal Sorunlarının Çözümünde Yerel STK'ların Yeni Roller: Gaziantep'teki Vakıfların Sosyal Politika Potansiyeli" *Uluslararası Antep-Halep Vakıfları Sempozyum Bildirileri Kitabı*, Ed. İsmail Altınöz Gaziantep Üniversitesi.

- YAVUZ, N., 1999, XVI. Yüzyılda Antep Vakıfları, *Cumhuriyetin Yetmişbeşinci Yılına Armağan*, Gaziantep Üniversitesi Vakfı Kültür Yayınları, Gaziantep,
- YILDIZ, Ö., 2012, *Gaziantep'te Göç: Eğilimler, Öneriler ve Sorunlar*, Gaziantep Üniversitesi Yayınları,
- YILDIZ, Ö., 2014, *Üniversiteye Giriş Sınavlarında (YGS) Başarıyı Etkileyen Etmenler ve Çözüm Önerileri –Gaziantep Alan Araştırması-* Gaziantep Milli Eğitim Müdürlüğü ve Gaziantep Üniversitesi.
- YILDIZ, Ö. & Turan, U., 2013, *Şahinbey'de Göç, Kentleşme ve Toplumsal Sorunlar* Şahinbey Kaymakamlığı ve Gaziantep Üniversitesi.
- YURT ANSİKLOPEDİSİ, 1982, *Türkiye İl İl: Dünü, Bugünü, Yarını*, Cilt 5 (İstanbul Anadolu Yayıncılık.